

Данканіч Римма Іванівна,
*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії
факультету суспільних наук і міжнародних відносин
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
orcid.org/0000-0003-4968-678X
rimma_dankanich@ukr.net*

МОВА ЯК ОНТОЛОГІЧНА ЗАСАДА ГЕРМЕНЕВТИЧНОГО ДОСВІДУ У ФІЛОСОФІЇ Г. ГАДАМЕРА

У трагічні часи історії нашого народу мова як ніколи проявляє свою онтологічну значимість, виконуючи функцію ідентифікації людини в її належності до своєї нації. На думку В. Гумбольдта, мова – це об'єднана духовна енергія народу, що дивовижним чином закарбована в певних звуках і у цьому образі та через взаємозв'язок своїх звуків зрозуміла всім, хто розмовляє, і збуджує в них приблизно однакову енергію (Humboldt, 2015, S. 435). Сьогодні мова – це не тільки система знаків, семантичний код і найважливіший атрибут будь-якої комунікації, але й універсальний засіб пізнання. Однак нагальною проблемою сьогодення постає мова як онтологічна засада герменевтичного досвіду. Відомий дослідник у галузі філософської герменевтики Г. Гадамер розглядає мову як універсальне середовище, де здійснюється процес розуміння (*Vielmehr ist die Sprache das universale Medium, in dem sich das Verstehen selber vollzieht*). Адже сьогодні світ як ніколи потребує діалогу за допомогою якого досягається порозуміння. А саме мова покликана створювати середовище для здійснення діалогу в будь-якому протистоянні, який стає можливим лише за умови необхідної і достатньої аргументації. Адже тлумачення неможливе без мови, а мова неможлива без мислення. Цей процес відбувається в колі діалектики – «питання – відповіді» (*die Dialektik von Frage und Antwort geschlossener Kreis*). Мова – це засіб для озвучення міркувань, що розгортають перед нами шлях до розуміння. Розуміння неможливе без мовлення, а мовлення – це шукання і знаходження слів, тобто безперервний процес, що збагачується філософською рефлексією. Г. Гадамер пропонує подивитися на мову в контексті розумного мовлення. Адже правильно сказане слово може зберегти життя мільйонів людей. Правильна промова риторичного звернення може надати поштовх як для усвідомлення своєї провини зловмисниками, так і для утвердження особистості в правильності морального вибору. Тому мова, як засіб здійснення герменевтичного діалогу у світі протистоянь, ненависті і війн, є необхідним інструментом для досягнення миру.

Ключові слова: мова, діалог, розуміння, мовленнєвий апарат, герменевтична зустріч, розмова.

Dankanich Rymma,
*Ph.D., Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Philosophy
Oles Honchar Dnipro National University
orcid.org/0000-0003-4968-678X
rimma_dankanich@ukr.net*

LANGUAGE AS THE FOUNDATION OF HERMENEUTIC EXPERIENCE IN HANS-GEORG GADAMER'S PHILOSOPHY

At this tragic time in our national history, language has never been more important than now, performing the function of identifying a person in his or her belonging to the nation. Language is the united spiritual energy of the people, which is miraculously captured in certain sounds and in this image, and through the interconnection of its sounds is understandable to all who speak and excites approximately the same energy in them. Today, language is not only the most important attribute of any communication but also a universal means of cognition. However, the most relevant topic today is the study of language as an ontological basis of hermeneutic experience. An acclaimed scholar in the field of philosophical hermeneutics, Hans-Georg Gadamer, considers language as a universal medium where the process of understanding is carried out (*Vielmehr ist die Sprache das universale Medium, in dem sich das*

Verstehen se/ber vollzieh). After all, today the world needs more than ever a dialog through which understanding is achieved. The language should be such that it is able to create an environment for dialogue in any confrontation, which becomes possible only if there is a necessary and sufficient argumentation. After all, interpretation is impossible without language, and language is impossible without thinking. This process takes place in the circle of dialectics – «questions – answers» (die Dialektik von Frage und Antwort geschlossener Kreis). Language is a means of voicing reasoning that opens the way to understanding. Understanding is impossible without speech, and speech is the search for and finding words, that is, a continuous process enriched by philosophical reflection. Hans-Georg Gadamer suggests looking at language in the context of intelligent speech. After all, the right word can save the lives of millions of people. The right speech, a rhetorical appeal, can provide an impetus both for the perpetrators to realize their guilt and for the individual to affirm the correctness of their moral choice. Therefore, language, as a means of hermeneutical dialog in a world of confrontation, hatred, and war, is a necessary tool for achieving peace.

Key words: language, dialogue, understanding, hermeneutic encounter, vocal apparatus, talk.

Розробленість проблеми. Мова завжди була предметом філософського дослідження. Починаючи з античної філософії, софісти ще в V столітті до н. е. розглядали мову як мистецтво красномовства й переконання, залучаючи різні софістичні прийоми. Класичний період античної філософії характеризується критичним поворотом мислення. Сократ розглядає мову як невід’ємну складову діалогу. Маєвтика Сократа розкриває нам складові частини діалогу, серед яких – індукція і діалектика, де діалектика постає як мистецтво розумного діалогу. Мова платонівського діалогу ставила перед собою за мету – досягнення істини, що передбачало знаходження взаєморозуміння.

Платон був першим мислителем, який говорив про відмінності між «мовою» і «писанням», між стилем усної доповіді і літературним твором, що мусить відповідати високим стилістичним вимогам. В епоху Еллінізму юдейський вчений Філон Александрійський започатковує метод екзегетичного прочитання тексту. За Філоном, екзегетика передбачала тлумачення тексту з урахуванням різних аспектів і особливостей його написання. У середньовіччя проблему мови розглядали Августин і Фома Аквінський. Саме в цей період виникає два специфічні підходи до тлумачення писемного й усного висловлювання. Екзегетика, таким чином, стає наукою інтерпретації текстів Святого Письма, а гомілетика – наукою його тлумачення в усній формі через проповідь.

В епоху Нового часу онтологічні основи мови ретельно вивчали Т. Гоббс, Дж. Локк, Г. Ляйбніц, Д. Віко. Не минули увагою проблему мови й німецькі класики – І. Кант, Г. Гегель. Особливе місце в історії герменевтики, лінгвістики і мовознавства належить В. Гумбольдту, вченому, що значною мірою вплинув на подальше

розуміння природи мови в європейській і світовій традиції. Новий погляд на природу мови ми зустрічаємо у філософії Е. Гуссерля, М. Гайдеггера, Л. Вітгенштайна і аналітичних філософів XX століття.

До сучасних дослідників проблематики герменевтичного осмислення філософії мови можна віднести таких вчених, як П. Рікер, Г. Плеснер, С. Фіш, К. Ванхузер, Е. Тісельтон, Т. Борше, М. Краус, А. Грезере, К. Гюльзер, Б. Мойзиш, Т. Кобуш, С. Маср-Ойзер, Д. Ді Чезаре та ін.

Виклад основного матеріалу. Мову як онтологічну засаду герменевтичного досвіду досліджував відомий німецький філософ Г. Гадамер, систематизатор головних ідей філософської герменевтики. Г. Гадамер розглянув проблему мови в контексті герменевтичного досвіду, яку він назвав герменевтичною розмовою. Отже, метою статті є дослідження мовного характеру герменевтичного процесу досягнення розуміння в комунікативному середовищі в контексті філософської герменевтики Г. Гадамера. Теперішня філософсько-герменевтична американська і європейська еліта в останніх дослідженнях підкреслює відмінність методології Г. Гадамера від прикладних інструментарних підходів до мови. Такої точки зору дотримуються Н. Дейві (Nicholas Davey), Ж. Віт (Jerome Veith), Д. Волхоф (Darren Walhof) і М. Вільгауер (Monica Vilhauer).

Професор університету Данді Н. Дейві (Nicholas Davey) в монографії «Тривожне розуміння: Гадамерівська філософська герменевтика» (Unquiet understanding: Gadamer’s philosophical hermeneutics) вважає, що філософська герменевтика пропонує онтологію проміжного й намагається сформулювати те, що відбувається в процесі розуміння. Ця онтологія

відображає те, що в межах філософської герменевтики є характерним діалектичним розвитком, який підкреслює трансформаційні процеси зустрічі, яким піддаються сторони, що ведуть діалог. Філософська герменевтика не прагне аналізувати перспективи двох суб'єктів діалогу з метою розпізнати фактичні відмінності між ними. Навпаки, сам процес зустрічі розглядається як онтологічна сила, що здатна породжувати відмінності в суб'єктах і між ними. У межах відмінностей, породжених такими зустрічами, суб'єкти відкриваються для трансформаційних можливостей і подальшого порозуміння. Як процес зустрічі буття розуміння полягає в безперервному створенні проміжного. Це «нічийна земля» між ізольованими суб'єктами. Це, найімовірніше, простір розкриття самої герменевтичної зустрічі. Саме цей простір суб'єктивізує індивідів, що беруть у ньому участь. Герменевтична зустріч вимагає взаємодії (Davey, 2006, p. 15). Американський дослідник герменевтики Ж. Віт (Jerome Veith) у монографії «Гадамер і Передача Історії» зазначає, що для Гадамера, як і для Гайдегера, мова – це серцевина, через яку проходить увесь людський дискурс, і це справді центр, що об'єднує нас і робить можливим будь-який діалог. Але через цю первинну позицію, як своєрідну проекцію того, що вже здійснилося, мову також надзвичайно важко артикулювати – неможливо просто вказати на неї, оскільки з неї ніколи не можна вийти – і кожен мислитель виробляє свій власний спосіб вирішення цієї проблеми (Veith, 2015, p. 75).

Професор університету долини Гранд-Валлі Д. Уолхоф (Darren Walhof) у монографії «Демократична теорія Ганса-Георга Гадамера» (The Democratic Theory of Hans-Georg Gadamer) звертає увагу на те, що Г. Гадамер розробляє власний погляд на мову на противагу інструменталістському підходу, який розглядає мову як аналог теслярського ящика, сповненого слів і понять, які ми можемо взяти й використати за потреби. Г. Гадамер стверджує, що мова працює не таким чином, і це стає зрозумілим, коли ми починаємо її вивчення в дорослому віці. Коли ми стаємо більш досвідченими, ця предметність мови відступає на задній план, зникаючи за тим, що ми говоримо. Так само і в наших рідних мовах ми рідко думаємо про структуру, синтаксис і словниковий запас, коли говоримо. Насправді, здебільшого ми не думаємо про мову взагалі, а намагаємося щось комусь повідомити. Слова і поняття не є для нас об'єктами, коли

ми їх вимовляємо, і між ними немає тієї дистанції, яку б вимагав інструментальний підхід. Наголошуючи на самозабутті мови, Г. Гадамер свідомо намагається відійти від суб'єктивізму, який лежить в основі інструменталістських поглядів. Мислення про мову як інструмент призводить до суб'єктоцентричної картини взаємовідносин між думкою, реальністю та мовою (Walhof, 2017, p. 18–19).

У монографії «Гадамерівська етика гри» (Gadamer's Ethics of Play) М. Вільгауер (Monica Vilhauer) звертає увагу на той факт, що для Г. Гадамера мова не є приватною власністю чи інструментом, але є чимось спільним. Це те, що передує нам і що ми успадковуємо, але і також те, що ми привласнюємо і розвиваємо наново. У діалозі, у якому виникає істина і порозуміння, Я і Ти починаємо з мови, яку успадкували, і прагнемо створити спільну мову, яка може артикулювати істину предмета обговорення (Vilhauer, 2010, p. 68).

Із короткого огляду наведених вище досліджень можна зробити висновок, що Г. Гадамер формує інший підхід до розуміння мови, презентуючи її як універсальне середовище герменевтичного досвіду.

Фундатор герменевтики Ф. Шляєрмахер розглядав мову як єдину передумову герменевтики і акцентував увагу на тому, що проблема правильного тлумачення належить як до вербальних, так і до невербальних засобів комунікації. Тобто Ф. Шляєрмахер розкриває проблему не тільки писемного, але й усного мовлення. Справді, людина може добре написати лист, але під час безпосереднього спілкування може виявитися, що інтерпретатор вкладає зовсім інший зміст у свою промову. Ф. Шляєрмахер говорить, що будь-яке мовлення передбачає мову як даність. Це твердження стосується не тільки первісного мовлення, а й стосовно всього подальшого процесу, оскільки мова виникає тільки через говоріння. Повідомлення в будь-якому разі передбачає спільність мови, тобто деяке знання її як такої. Якщо між безпосереднім мовленням і повідомленням вклинюється щось, тобто зароджується мистецтво мовлення, то частково це пов'язано з побоюванням, що слухачеві в нашому слововживанні щось залишилося незрозумілим. Мислення передує вській мові. Це твердження також є зворотним, але стосовно повідомлення воно залишається істинним, бо мистецтво розуміння починається тільки з руху думки. У зв'язку із цим кожна людина є, з одного боку, тим місцем, у якому

ця мова набуває самобутньої форми, і людське мовлення можна зрозуміти тільки, виходячи з тотальності мови (Schleiermacher, 1838, S. 12).

Будучи учнем М. Гайдеггера, Г. Гадамер розглядав мову як середовище герменевтичного досвіду, де відбувається процес взаємодії учасників діалогу з метою досягнення взаєморозуміння (*die Verständigung*) (Gadamer, 1999, S. 389). Така комунікація не є простим спілкуванням двох співбесідників або налагодженням взаємозв'язку. Невербальна розмова між учасниками формує розуміння того, чому саме так думає співбесідник і на чому засноване його твердження. Така розмова формує нову мову спілкування, яка стає середовищем для герменевтичної розмови (*hermeneutischen Gespräch*) (Gadamer, 1999, S. 391).

Як же співвідносяться розуміння і мова? Розуміння – це завжди тлумачення, оскільки воно утворює герменевтичний горизонт (*den hermeneutischen Horizont bildet*), бо тільки в його межах зміст тексту має свою значимість. З точки зору Г. Гадамера, намагаючись зрозуміти оригінальний текст, ми завжди перекладаємо його на свою мову, тобто вводимо у взаємодію зі сферою усіх можливих думок, яка є мовним середовищем для нашого висловлювання (Gadamer, 1999, S. 399). Тому Г. Гадамер акцентує увагу на якості герменевтичного феномену.

Тоді ми можемо сказати, спираючись на досвід філософської герменевтики Г. Гадамера, що існує велика різниця між мовою тексту і мовою тлумачення (*Der Unterschied der Sprache eines Textes zur Sprache*) (Gadamer, 1999, S. 392). Тобто те, що автор мав на увазі в тексті, і те як зрозумів автора читач, має суттєву розбіжність. Тож проблема правильного висловлювання, без викривлення і спотворення головної ідеї тексту є фундаментальною проблемою самого розуміння, бо будь-яке розуміння – це все ж таки тлумачення і будь-яка інтерпретація неможлива без мовного середовища, у якому мова покликана виразити в словах предмет розмови. З іншого боку, зрозуміло, що мова завжди є мовою тлумачення.

Г. Гадамер акцентує свою увагу на тому, що людина, як соціальна істота, неодмінно буде мати спілкування з іншими людьми навіть тоді, коли того і не бажає. Мислитель стверджує, що людина фактично стає «втягнутою» або, краще сказати, «вплутаною» в розмову, яку попередньо не осмислювала. Утім, слово за слово, бесіда врешті-решт відбувається. Однак чи задовольняє така бесіда її учасників? Проблема висловлювання в цьому

контексті визначається метою щодо певної бесіди. Залежно від того, якого результату ми очікуємо. Не кожна розмова може завершитися позитивно, а негативний присмак розмови постійно переслідує співбесідника. Саме цю проблему формулює і досліджує Г. Гадамер. Яким чином досягається порозуміння? Які методи треба задіяти, щоб дізнатися істину, як зрозуміти іншу людину, коли інший співбесідник несе свою власну істину і впевнений у ній? Відповідаючи на це запитання, Г. Гадамер доходить висновку, що не є правильним намагатися ставити себе на місце іншого або робити спробу відтворити його переживання. Мислитель підкреслює, що намагання досягнути зміст завжди передбачає аплікацію (*Applikation einschließt*) (Gadamer, 1999, S. 387). Поняття «аплікація» походить від латинського *applicatio* і означає «накладання, приєднання». Для реалізації порозуміння Г. Гадамер наводить приклад про спілкування людей різними мовами. Г. Гадамер використовує цей термін для пояснення специфіки процесу розуміння, який неможливий без занурення у «життєвий світ» людини. Понятійний апарат теоретичного рівня світогляду в цьому процесі залишається безсилим. На нашу думку, Г. Гадамер дійшов до усвідомлення того, що герменевтика зобов'язана адаптувати теоретичне філософування до рівня життєво-практичного світогляду і навпаки. Інакше кажучи, ці два горизонти дослідження мови як простору герменевтичного досвіду постають як аплікація теорії розуміння і теорії масової комунікації. Отже, набуття герменевтичного досвіду тлумачиться Г. Гадамером як єдність розуміння, інтерпретації і аплікації, де розуміння, як вже зазначалося, ототожнюється з тлумаченням, а інтерпретація виступає як експліцитна форма розуміння. Адже сьогодні існує проблема наукової не добросовісності, коли неправильно інтерпретований текст згодом видається як окреме наукове досягнення. Але Г. Гадамер вважає, що інтерпретація і тлумачення не повинні посягати на самостійність стосовно оригіналу, тобто привласнювати інтерпретований текст. Вимога Г. Гадамера – смисл (*Der Sinn*) повинен бути збережений і навіть тоді, коли в умовах нового мовного середовища перекладач мусить висловлюватися по-іншому, бо інтерпретатор має переносити (*Übertragung*) зміст тексту або промови в той контекст, у якому перебуває цей учасник бесіди. Отже, наведений приклад Г. Гадамера дає усвідомлення того, що мовна стихія (*Sprachwelt*) як середовище, у якій здійснюється взаєморозуміння в більшості випадків, відсутня, і її треба відтворювати штучно

(Gadamer, 1999, S. 387–388). А саме йдеться про те, що людину можна зрозуміти тільки в тому випадку, коли вона буде використовувати у своєму спілкуванні не шаблони, заздалегідь підготовлені відповіді та стереотипні наративи, а тоді, коли її висловлювання будуть повністю віддзеркалювати її сутність. Про це неодноразово наголошував Г. В. Ляйбніц, який визначав мову як те, що найглибше віддзеркалює стан людського ества (Leibniz, 1996, р. 338). Про це також говорили і класики античної філософії Сократ, Платон і Аристотель. Цікавою є думка Г. Гадамера про те, що, завдячуючи М. Гайдеггеру, сучасна філософія змогла по-новому подивитися на філософування античних класиків. У новій інтерпретації Платона і Аристотеля стало можливим усвідомлення того, що будь-яке філософське мислення є не що інше, як подальше розкриття горизонту начального досвіду світу в його прагненні доміркування до кінця енергію понять і споглядання тієї мови, у якій ми перебуваємо (Gadamer, 1976, S. 35). Г. Гадамер зізнається в тому, що досліджувати Сократа, Платона, Аристотеля не в контексті проблем категорій і цінностей дещо незвично. Тому і аргументація Сократа раніше вважалася чимось схожою на зразок казуїстики софістів. А на його поетичне натхнення під час будь-якої бесіди дослідники не звертали уваги, не вбачаючи в ньому наукової значимості. Однак гайдегерівський ракурс відкрив нам «нового» Сократа, у діалогах якого була упізнана істина: 1) не всі зобов'язані думати і говорити те саме; 2) «прекрасна відповідь» ще не свідчить про те, що діалог відбувся (це може бути заздалегідь підготовлений риторичний прийом). Діалог, за Г. Гадамером, відбувається лише за умови створення герменевтичного простору, тобто екзистенціального напруження з «екзистуючим мислителем», який у процесі висловлювання, запитування, слухання, мовчання та в іншому стані продовжує нести в собі послідовне розгортання думки (Gadamer, 1976, S. 35). Отже, платонівські діалоги, на думку Г. Гадамера, це не тільки спілкування і комунікація, це – повчальна, багатогранна, захоплююча подія на кшталт розмов інших великих грецьких поетів, обрамлених невичерпною життєдайністю і мислимою глибиною. Г. Гадамер проголошує діалектику платонівських діалогів процесом втілення діалектики думки. Цей процес називається втечею (Die Flucht) в Logoi, що означає досягнення «чистих понять» за допомогою мовлення як мислення вголос (Gadamer, 1976, S. 36).

Г. Гадамер пов'язує цей процес із критичним поворотом мислення, що заклав основи

західного вектору метафізики, який передбачає єдність мислення і цілісності мовного досвіду світу. Критичне мислення Сократа Платон представив в діалозі «Федон», яке передбачає: 1) у всьому давати собі звіт; 2) усвідомлювати, який зміст вкладено в проголошені слова; 3) доміркувати до кінця розпочату розмову, тобто вести розумну розмову, акцентуючи увагу на всіх дрібничках, що з'являються в процесі діалогу. (Gadamer, 1976, S. 36).

Г. Гадамер, надихаючись платонівською глибиною, приходять до висновку, що будь-яка справжня розмова – це, дійсно, мистецтво, яке утверджується виключно через діалектику, а діалектика, зі свого боку, це бажання знати все до кінця. Тут Г. Гадамер визнає, що фраза британського філософа А. Уайтхеда про те, що вся західна філософія постає лише як коментар до Платона, є беззаперечним аргументом. Г. Гадамер як справжній герменевт, розтлумачуючи цю тезу доводить, що сократівсько-платонівська філософія, якщо її розуміти під кутом зору саме такого фундаментального відношення мислення і мовлення, то, дійсно, Аристотель і Г. Гегель, І. Кант і М. Гайдеггер, А. Уайтхед і Л. Вітгенштайн постають коментарями до Платона (sind dann Futtnoten zu Platon) як учасники безперервного діалогу (Gadamer, 1976, S. 37).

Висновки. Отже, Г. Гадамер, обґрунтовуючи онтологічну значимість філософії мови, доходить висновку, що будь-яке філософування ніколи не буде успішним і справжнім без належного переосмислення попереднього мислення. Кожен дослідник не може ґрунтуватися на твердженнях, «взятих з повітря». Тому сучасним філософам потрібно наворачтати свої міркування до античності: до Сократа, Платона і Аристотеля. Говорячи про Сократа, Г. Гадамер приходять до усвідомлення того, що справжній діалог лежить у полі зору пошуку чистих понять, які Платон тлумачить як втечу в Logoi. Саме цей шлях, на нашу думку, розгорнув у своїй філософії Р. Декарт і назвав його інтелектуальною інтуїцією, а Е. Гуссерль назвав це досягнення Р. Декарта трансцендентальним ego. Незрозуміло, чому Г. Гадамер, сприймаючи метод Сократа, не вбачає його в методі Р. Декарта. Говорячи про Платона, Г. Гадамер впевнений, що саме автор теорії ідей є засновником західної метафізики. Грецька філософія для Г. Гадамера постає як взірць протистояння догматизму понять і бездумному раціоналізму, що все підводить під систему. Головною заслугою

давньогрецької філософії у контексті філософії мови Г. Гадамер вважає те, що феномени, які становлять головний предмет нашої дискусії, поєднуються з власною традицією (самістю, самосвідомістю, сферою етичного і політичного буття), греки вміли мислити, не впадаючи в апорії сучасного суб'єктивізму (in die Aporien des modernen Subjektivismus) (Gadamer, 1976, S. 325). Отже, мова сьогодні постає як філософський феномен, у якому відбувається зустріч науки і досвіду людського життя. Мова стала мовою бесіди, яку ведуть з нами речі.

Мова сьогодні – мова вічного діалогу, що відбувається з трьома великими співбесідниками: Платоном, Кантом і Гегелем. Цей герменевтичний досвід, який здійснюється в мові як основі всієї філософської думки, наводить нас до моделі «практичної філософії» Аристотеля, що вирішує питання про те, якою справді може бути теорія науки як герменевтичний досвід осмислення дійсності, що безперестанно продовжує проявляти себе через засобами мови, перебуваючи в безперервному діалектичному взаємозв'язку.

Список використаних джерел:

1. Davey, N. (2006). *Unquiet Understanding: Gadamer's Philosophical Hermeneutics*. Albany: State University of New York Press.
2. Gadamer, H.G. (1976). Die philosophischen Grundlagen des 20. Jahrhunderts. H.G. Gadamer, G. Boehm (Hrsg.), *Seminar: Philosophische Hermeneutik*. (S. 316–326). Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
3. Gadamer, H.G. (1976). Philosophie und Hermeneutik. In *Philosophes critiques d'eux-mêmes. Philosophers on their own work. Philosophische Selbstbetrachtungen*. Andre Mercier, Maja Svilar (Textes aux soins de). (Vol 2. S. 33–67). Bern, Frankfurt / M. und München: Herbert Lang.
4. Gadamer, H.G. (1999). Hermeneutik 1: Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik. In *Hans-Georg Gadamer Gesammelte Werke* (Bd. 1. 495 S.). Tübingen: Mohr Siebeck.
5. Gadamer, H.G. (1993). Hermeneutik 2: Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik. In *Hans-Georg Gadamer Gesammelte Werke* (Bd. 2. 533 S.). Tübingen: Mohr Siebeck.
6. Humboldt, W. (2015). Über den Nationalcharakter der Sprachen. Bruchstück [1822]. A. Leitzmann (Hrsg.), *Wilhelm Humboldt Gesammelte Schriften* (Bd. 4, S. 420–435). Berlin: De Gruyter.
7. Leibniz, G.W. (1996). *New Essays on Human Understanding*. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Schleiermacher, F (1838). Hermeneutik und Kritik, *Friedrich Schleiermacher. Sammtliche Werke, Berlin 1834–64 Abteilung I: Zur Theologie, II Bande, 1835–1864* (Bd. 7. 389 s.). Berlin: G. Reimer.
9. Vilhauer, M. (2010). *Gadamer's ethics of play: hermeneutics and the other*. Plymouth: Lexington Books.
10. Veith, J. (2015). *Gadamer and the Transmission of History*. Bloomington: Indiana University Press.
11. Walhof, D. (2017). *The Democratic Theory of Hans-Georg Gadamer*. London: Palgrave Macmillan.

References:

1. Davey, N. (2006). *Unquiet Understanding: Gadamer's Philosophical Hermeneutics*. Albany: State University of New York Press.
2. Gadamer, H.G. (1976). Die philosophischen Grundlagen des 20. Jahrhunderts. H.G. Gadamer, G. Boehm (Hrsg.), *Seminar: Philosophische Hermeneutik*. (S. 316–326). Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
3. Gadamer, H.G. (1976). Philosophie und Hermeneutik. In *Philosophes critiques d'eux-mêmes. Philosophers on their own work. Philosophische Selbstbetrachtungen*. Andre Mercier, Maja Svilar (Textes aux soins de). (Vol 2. S. 33–67). Bern, Frankfurt / M. und München: Herbert Lang.
4. Gadamer, H.G. (1999). Hermeneutik 1: Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik. In *Hans-Georg Gadamer Gesammelte Werke* (Bd. 1. 495 S.). Tübingen: Mohr Siebeck.
5. Gadamer, H.G. (1993). Hermeneutik 2: Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik. In *Hans-Georg Gadamer Gesammelte Werke* (Bd. 2. 533 S.). Tübingen: Mohr Siebeck.
6. Humboldt, W. (2015). Über den Nationalcharakter der Sprachen. Bruchstück [1822]. A. Leitzmann (Hrsg.), *Wilhelm Humboldt Gesammelte Schriften* (Bd. 4, S. 420–435). Berlin: De Gruyter.
7. Leibniz, G.W. (1996). *New Essays on Human Understanding*. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Schleiermacher, F (1838). Hermeneutik und Kritik, *Friedrich Schleiermacher. Sammtliche Werke, Berlin 1834–64 Abteilung I: Zur Theologie, II Bande, 1835–1864* (Bd. 7. 389 s.). Berlin: G. Reimer.
9. Vilhauer, M. (2010). *Gadamer's ethics of play: hermeneutics and the other*. Plymouth: Lexington Books.
10. Veith, J. (2015). *Gadamer and the Transmission of History*. Bloomington: Indiana University Press.
11. Walhof, D. (2017). *The Democratic Theory of Hans-Georg Gadamer*. London: Palgrave Macmillan.